

«ЕФРАСІННЯ ШАНАВАЛА ПАМЯЦЬ АБ ІМ ТАКІМ ЧЫНАМ»

У Полацку ўпершыню знойдзена пахаванне князя

На тэрыторыі Полацкага Спаса-Ефрасіннеўскага манастыра ўжо не першы год вядуцца актыўныя археалагічныя даследаванні. Сярод знаходак — нямала сенсацый. Адна з іх — падземны храм. Так не хавалі ні ў кога з нашых суседзяў. Да таго ж маюцца ўсе падставы меркаваць, што гэта пахаванне...

Фота www.psu.by

князя! Пра ўнікальныя фрэскі, пра шлем Ізяслава, пра тое, што можа і чаго пакуль не можа сабе дазволіць сучасная беларуская археалогія, карэспандэнт «Звязды» пагутарыла з магістрам гістарычных навук, археолагам, старшым выкладчыкам кафедры гісторыі і турызму Полацкага дзяржаўнага ўніверсітэта Аляксеем КОЦАМ (на фота), які з'яўляецца адным з кіраўнікоў у гэтых знакавых раскопках.

СТАР. 12

«ЕФРАСІННЯ ШАНАВАЛА ПАМЯЦЬ АБ ІМ ТАКІМ ЧЫНАМ»

работу на 100—200 гадоў у нас не атрымаецца. Магчыма, на новым этапе рэстаўрацыі будуць прыняты новыя рашэнні, мы зможам ускрыць храм і зрабіць так, каб ён быў навідавоку.

— **Зразумела, што гэта ўнікальная знаходка. Ці паспелі даць ёй грунтоўную гістарычную ацэнку?**

— Пакуль няма прамых аналогій, адкуль прыйшла такая традыцыя, з якога храма. Гэта будзе асноўнае

тэкставым роспісам. Усе кавалкі мы збіраем, апрацоўваем — рыхтуем для захавання. Ужо падсумаваны знаходкі 2017 года — там сабрана каля 10 000 фрагментаў з фрэсак. За перыяд раскопак 2018 года іх будзе значна больш. Гэткім падрабязным зборам фрэсак на тэрыторыі Беларусі раней ніхто не займаўся. Такім чынам мы зможам убачыць карціны — толькі трэба правільна скласці ўсе фрагменты.

— **Па сутнасці, гэта кавалкі фрэскі?**

— Кавалкі вапнавай тынкоўкі, якая звонку была распісана фрэскамі. Калі зараз зазірнем у вялікі храм, то ўбачым такія фрэскі на сценах. А калі сцены разбураюцца, тынкоўка асыпаецца. Гэтыя кавалкі былі ў зямлі — у галерэі, прыбудаванай да царквы. Мы капалі пасярод муроў і адшукалі такія фрагменты.

— **Ці ёсць цэльная фрэска, якую ўжо можна ўбачыць, ці хоць бы яе частка?**

— Не, пакуль што пра тое мы сказаць не можам. Для такой справы патрэбен спецыяліст-рэстаўратар, які б гэтым займаўся. У нас такога спецыяліста пакуль няма. Аднак мы часам бачым часткі агульнай кампазіцыі, выявы твараў і нават унікальныя надпісы. Ёсць відавочна рознакаляровыя фрэскі з яркімі сюжэтамі. Наша задача як археолагаў найперш адшукаць і захаваць. А ўжо задача рэстаўратараў — працаваць над склейваннем, фактычна зборкай вялікага пазла.

— **Мабыць, вам патрэбен штатны рэстаўратар?**

— Так, мы над гэтым працуем. Было б вельмі добра, каб у нас быў свой рэстаўратар, які б займаўся менавіта гэтым пытаннем.

— **Вяртаючыся да знойдзенага храма: калі пакуль што не знойдзена аналогія, можа, гэта наша, выключна беларуская прыдумка?**

— Наўрад ці. Бо будаўніцтва ў Старажытнай Русі — Вялікім Ноўгарадзе, Полацку — сягае каранямі ў Візантыю, Балгарыю, Грэцыю.

— **Не так даўно ў сродках масавай інфармацыі паведамлялася пра адшуканы ў рацэ Ізяслава. Як вы пракаментуеце такую знаходку?**

— Гэта сапраўды найунікальнейшая знаходка на тэрыторыі Беларусі, шмат пра яе пісалі. Я б скептычна адносіўся да таго, што яна з'яўляецца шлемам менавіта Ізяслава. Можна сказаць дакладна, што падобны шлем мог насіць і Ізяслаў, і любі полацкі князь. Шлем вельмі багатага, знатнага чалавека. Але знаходка досыць выпадковая, без культурнага слоя, зробленая не ў помніку, не ў пахаванні. Таму сцвярджаць пра рэч Ізяслава я б не браўся. Адзінае, што даследчыкі, якія гэтым займаліся, зрабілі такую выснову — атрымалася іх версія, іх канцэпцыя, яны яе абгрунтоўваюць — знешне гэта таксама пахвальна. Для нас — нацыянальна брэнд, яго піяр. Агулам жа для Усходняй Еўропы такі шлем — унікальная рэч. У вывучэнні гісторыі Беларусі ён знойдзе сваё годнае месца. Хацелася б, вядома, каб больш такіх рэчаў было адшукана на тэрыторыі нашай краіны — але гэта ўжо пытанне аб'ёму саміх раскопак, якіх у нас праходзіць не так шмат. Але перспектыва ёсць, можна знайсці шмат цікавага.

— **Ці ёсць цэльная фрэска, якую ўжо можна ўбачыць, ці хоць бы яе частка?**

— Не, пакуль што пра тое мы сказаць не можам. Для такой справы патрэбен спецыяліст-рэстаўратар, які б гэтым займаўся. У нас такога спецыяліста пакуль няма. Аднак мы часам бачым часткі агульнай кампазіцыі, выявы твараў і нават унікальныя надпісы. Ёсць відавочна рознакаляровыя фрэскі з яркімі сюжэтамі. Наша задача як археолагаў найперш адшукаць і захаваць. А ўжо задача рэстаўратараў — працаваць над склейваннем, фактычна зборкай вялікага пазла.

— **Мабыць, вам патрэбен штатны рэстаўратар?**

— Так, мы над гэтым працуем. Было б вельмі добра, каб у нас быў свой рэстаўратар, які б займаўся менавіта гэтым пытаннем.

— **Вяртаючыся да знойдзенага храма: калі пакуль што не знойдзена аналогія, можа, гэта наша, выключна беларуская прыдумка?**

— Наўрад ці. Бо будаўніцтва ў Старажытнай Русі — Вялікім Ноўгарадзе, Полацку — сягае каранямі ў Візантыю, Балгарыю, Грэцыю.

Прычым відавочна, што канструкцыя самога падземнага храма і таго, што было над ім (памяшканне, багата распісанае фрэскамі) — усё загінула падчас моцнага разбурэння ў пажары. Рэшткі пажарышча, аплаўленыя лісты свінца (іх выкарыстоўвалі для пакрыцця даху) зафіксаваны як цэлыя зліткі: знойдзены адзін злітак вагой амаль 38 кілаграмаў. Відавочна, што быў пажар, аднак сказаць дакладна, калі ён здарыўся, складана — да канца XVII стагоддзя.

— **Ці вядома, для каго было адведзена такое адмысловае месца?**

— Мы лічым, што там быў пахаваны бацька прападобнай Ефрасінні — князь Святаслаў-Георгій. Пра гэта сведчаць знойдзеныя два фрагменты абраза Святога Георгія. Гэта ўжо чацвёртая знаходка падобных абразоў у Полацку. Яна знаходзілася ў алтарнай частцы храма. Для каго Ефрасіння магла даваць такую грандыёзную падземную канструкцыю, якая не мае аналогій, як не для свайго бацькі? Ён быў спонсарам, падтрымліваў яе ў будаўніцтве і іншых

Так выглядаў знойдзены падземны храм падчас кансервацыі.

справах. А яна шанавала памяць аб ім такім чынам. Гэта наша меркаванне, іншыя даследчыкі могуць з ім не згаджацца, паколькі мы не знайшлі парэшткаў. Аднак пра тое сведчыць кантэкст.

— **Ці маюцца нейкія звесткі пра тое, што бацька падтрымліваў духоўную дзейнасць Ефрасінні? Бо з жыцця святой пайстае іншая карціна — родныя былі супраць яе сыходу ў манастыр...**

— Так, бацька вельмі балюча ўспрыняў яе сыход у манастыр. Але потым ён з гэтым пагадзіўся, бо Ефрасіння не проста сышла ў манастыр і стала манахіняй. Яна засталася актыўным палітычным дзеячам — выконвала пэўныя палітычныя функцыі ў Полацкім княстве — яе аўтарытэт быў надзвычай вялікі. Гэта пацвярджае той факт, што яна мела сваю пячатку.

— **Раскажыце пра знойдзены тып пахавання, бо я чуў пра такі ўпершыню — каб побач быў алтар і адтуліна для памерлага...**

— Так рабіліся вельмі багатыя пахаванні — або епіскапаў, або манахаў, або князёў. Радавым гараджанам быць пахаванымі такім спосабам наўрад ці давялося б. Калі памерлага туды клалі, сцяна фактычна замуравалася, часам яе нават замалёўвалі фрэскамі. Але было вядома, што тут пахаваны такі і такі чалавек.

— **Калі гэта сцяна замуравалася, ці працягвалі весці службу ў маленькім храме?**

— Што датычыцца гэтага храма, сам па сабе ён невялікі — нахштальт умоўнай хатняй царквы. Не кожны дзень ішла служба, а толькі па нейкіх выключных святах. Магло сабрацца пяць манахінь і разам са святаром яны паміналі спачылага. Такім чынам, гэта не агульны вялікі храм. Хутчэй за ўсё гэта было месца пахавання і ўшанавання памяці.

— **Сённяшнім турыстам трапіць туды не ўдасца?**

— Гэты падземны храм у вельмі дрэнным стане. Можна сказаць, што мы адшукалі руіны. Улічваючы, што яму ўжо 800—900 гадоў, калі мы яго раскапалі, ён быў у вільгаці. Таму, каб пазбегнуць

адкрыццё для нас — мы зможам сказаць пра сувязь пэўнага рэгіёна і Полацка. Унікальнасць знаходкі ў тым, што мы ўпершыню ў Полацку знайшлі падземны храм і месца пахавання князя — досыць пэўна пра гэта кажам. Такі выключны выпадак. Бо мы ведаем пра пахаванне літоўскіх князёў, рускіх цароў, польскага караля. А тут выявілася, дзе пахавана значная асоба ў беларускай гісторыі.

— **Раскажыце, якія яшчэ знаходкі былі зроблены?**

— У нас ёсць рэдка знаходка абразка Святога Георгія — такіх абразкоў існавала няшмат. У Полацку ўпершыню было знойдзена некалькі дэталей хораса. (Хорас — гэта старажытны падсвечнік, які вывешваўся ў храме, для таго каб ставіць у яго свечкі). Упершыню ў Беларусі знойдзена пакрыццё даху XII стагоддзя — адшукалі цэлы ліст. У нас ёсць унікальны збор фрагментаў фрэсак, якія з'яўляліся роспісам унутры галерэй. Знойдзены фрагмент тынкоўкі з

Фота www.psu.by